

УДК 373.5-051(477)

DOI: 10.15587/2313-8416.2015.53970

ВЧИТЕЛЬ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИБОРУ УКРАЇНИ

© Л. П. Ходанич

Мета статті – узагальнити фактори впливу євроінтеграції на професійний портрет педагога сучасної України. Окреслено залежність між змінами ціннісних орієнтирів у суспільстві та змістом і формою професійної діяльності вчителя, доведено, що значної результативності вчителя буде досягнуто за умови поєднання компетентнісного підходу, ідей гуманізму, демократизму та інтелектуально-духовної педагогіки. Отримані результати дають можливість вибудувати психолого-педагогічну модель сучасного вчителя в Україні на національно-культурному підґрунті

Ключові слова: учитель, цивілізаційні виклики, євроінтеграція, європейські цінності, криза уявлень, падіння авторитетів

The aim of the article is to summarize the factors of European integration influence on professional portrait of a teacher in modern Ukraine. The dependence between the changes of valuable orientations in the society and the content and form of professional activity of a teacher is analyzed in the article. It is also proved that the effectiveness of the teacher's activity will be higher if the competence approach is linked with the ideas of humanism, democracy and intellectual pedagogy. The obtained results give us the opportunity to create the psychological and pedagogical model of the teacher in Ukraine on national and cultural background

Keywords: teacher, civilizational challenges, European integration, European values, crisis of ideas, labefaction of authorities

1. Вступ та актуальність дослідження

Вирішення глобальних цивілізаційних завдань, які стоять перед людством сьогодні, аж ніяк неможливе без уваги до освіти. Стратегія розвитку національної системи освіти має враховувати основні вектори цивілізаційних змін. Такими у наш час є глобалізація, екологічні загрози, інформатизація життєвого простору, пов'язана з цим прагматизація людських стосунків, витіснення духовного, трансформація сім'ї тощо [1]. Виявлення закономірностей та специфіки нових феноменів, пов'язаних з євроінтеграційними факторами, є актуальними для сучасної освіти України з огляду хоча б на те, що від професійного та особистісного розвитку вчителя залежить майбутнє нації і держави.

2. Аналіз літературних даних та постановка проблеми

Професія вчителя належить до професійної діяльності на осі «людина-людина», на цій осі виникають постійні виклики, які змушують учителя йти в ногу з життям. Саметака залежність викликає появу досліджень постаті вчителя та його діяльності відповідно до умов у різні часи. Цій проблемі присвячено ряд концептуальних творів вітчизняної педагогіки в минулому (Г.Ващенко, В.Сухомлинський, К. Ушинський; А.Волошин) та сучасному (І. Зязюн [2]; І. Колесник [3]; Н. Ничкало [4]; В. Чоповський [5] та ін.), філософії освіти та психології (В. Андрущенко [6], І. Бех [7], Г. Кремень [8], В. Корсак [9] та ін.). Науковцями розглядається як постать самого вчителя, так і умови тастиль його педагогічної діяльності, вплив на цю діяльність суспільних чинників. Однак зі зміною часу з'являються нові феномени у цій царині, які необхідно дослідити.

Мета дослідження – узагальнити фактори впливу на професійний портрет учителя сучасної України в умовах євроінтеграції. Завдання – виявити зміни в педагогічній діяльності внаслідок впливу євроінтеграційних викликів.

3. Залежність між змінами ціннісних орієнтирів у суспільстві та змістом і формою професійної діяльності вчителя в сучасній Україні

Розвиток технологічного суспільства виявляє все нові й нові протиріччя та проблеми, в ході розв'язання яких перед людством та освітою постають нові вимоги. Академіком В.Г.Кременем виведено основні загальноцивілізаційні тенденції суспільного розвитку ХХІ ст. як історичний виклик людству: глобалізація, набуття людством здатності до самознищення, перехід від індустріальних до науково-інформаційних технологій [10].

У зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність переглянути освіту як механізм адаптації людства до нових умов. Цій проблемі присвячено ряд наукових розробок провідних вітчизняних філософів, педагогів, соціологів, психологів кінця ХХ – початку ХХІ ст. (Андрущенко В., Бех І., Зязюн І., Корсак К., Кремень В., Луговий В., Мельник О., Огнев'юк В., Савченко О., Сухомлинська О. та ін.), практична сутність ідей зводиться до того, що «завдання полягає не тільки в забезпеченні реальної, а не декларативної пріоритетності освіти. Не менш важливо побудувати освіту в контексті вимог і можливостей ХХІ ст., тобто осучаснити й модернізувати всі її складові ланки, спричинені такими історичними викликами» [11].

З огляду на це варто детальніше оглянути основні вияви тенденцій цивілізаційного розвитку людства в реаліях нашої Батьківщини, такі як урбанізація, панування високих технологій, децентралізація, гендерна рівність та падіння народжуваності, старіння населення, все більший вплив віртуальної реальності.

Урбанізація для України – одна з головних триваючих ознак прогресу. О. Субтельний відзначав, що в 1905 році тільки 5 % українців мешкали в містах, у той час як у 2000 році цей показник зріс, за даними статистики, до 68 %. Масовий виїзд із сіл у

міста спричиняє втрату архаїчної культури, вікових традицій та обрядовості. Людина – вчорашній селянин – у місті втрачає свою архаїчну культуру, проте не так легко набуває нової, поповнюючи ряди маргіналів. Відмова від архаїчної культури – ознака міського населення в сучасній Україні – посилена трансформаційними процесами вітчизняної історії ХХ ст., підкріплюється ще й тим, що у менталітеті українців центральної та східної частини закріплений знак відмови від свого, надається перевага чужому [12]. У таких умовах навчально-виховний процес має отримати особливо чіткі орієнтири на національну культуру. Тактика подвійних стандартів, намагання виховувати полюсами «національне» та «громадянське», продемонстровані в Україні до подій на Майдані, вкрай загрозливі для майбутнього.

Високі технології, що прийшли на зміну традиційним, на перший погляд, полегшують буття, однак призводять до широкого використання штучних матеріалів. Штучність торкається навіть поведінки, пов'язаної з інстинктивною сферою. Так, батьки, коли виникають проблеми з вихованням чи навчанням дитини, демонструють «відхід» від інстинкту: стають в опозицію до власної дитини. Тип природної батьківської поведінки відкрито демонструють хіба що роми (цигани): вони прогнозовано стають на бік власної дитини чи «свого» у будь-якій ситуації, захищають його всупереч логіці.

Децентралізація – відхід від центрального управління – у цілому позитивне явище: внаслідок децентралізації відбувається «вирівнювання» способів життя, коли сільська людина все менше відстає від людини міської у використанні досягнень науково-технічного прогресу. Децентралізація пов'язана з розвитком транспорту і мобільності. Свобода пересування для сучасної людини така ж важлива, як і свобода мислення чи віросповідання. В умовах тривалого безробіття на заході України, зокрема на Закарпатті, свобода пересування спричинює відчутний відтік працездатного населення за кордон або в промислові райони. Тривала відсутність батьків-заробітчан удома змінює погляд дитини на родину, породжує явище соціального сирітства. Щедрі на гроші батьки, намагаючись скупити свою відсутність перед дітьми, стають причиною порушення гармонії між духовним і матеріальним початками буття у свідомості дитини. Діти вдрупе травмуються, уже через надлишок отриманих у дарунок неконтрольованих коштів. Такі явища породжують бездуховність, егоїзм, всюдозволеність як неправильне розуміння свободи. Виховна функція школи та вчителя з огляду на окреслене вище посилюється.

Ще один позитивний здобуток людства – гендерна рівність – являє суспільству у наш час свій зворотний бік: «старіння» материнства як наслідок пріоритетності кар'єрного зростання, відхід від природності (штучне запліднення, народження шляхом оперативного втручання, раннє статеве життя тощо), зростання кількості неповних сімей.

Вчителям у наш час вкрай необхідно вчитися розуміти старіючу матір, яка обожає свою дитину. Така мати рано чи пізно заводять розмову про те, що

її дитину в школі недооцінюють, не розуміють, саме вона при дитині заводять неетичні обговорення вчителя, недосконалість школи, чим завдає шкоди формуванню дитини як особистості, в свідомості якої формується ряд руйнівних установок та бар'єрів на рівні життєво важливих компетентностей.

Падіння народжуваності, яке безпосередньо пов'язане з техногенними явищами та гендерною рівністю, у свою чергу призводить до об'єктивного зростання цінності кожної дитини – для сім'ї, суспільства, нації. Зростає кількість сімей з однією дитиною. Дослідження китайських психологів, де цей процес унаслідок перенаселеності був унормований законодавчо, свідчать про його наслідки – егоїстичну спрямованість молоді. Діти-одинаки не вміють ділитися, не люблять визнавати права інших та підтримувати слабкого, не поступаються в лідерстві.

Унаслідок падіння народжуваності, а також розвитку високих технологій та соціальних підтримок відбувається старіння населення. Спостерігається певна залежність: чим вищий рівень життя у країні – тим старіший її середньостатистичний громадянин. Якості літніх людей переносяться на суспільство: втрачається ентузіазм, властивий слов'янському менталітету, набувається поміркованість, зникає бажання змін – натомість посилюється прагматизм. На цьому фоні у світі дедалі ширше фіксуються гедонізм, життя «для себе».

Поява віртуальної реальності, з одного боку, збагачує людину додатковими можливостями, відкриває їй доступ до широкої інформації, а з іншого – служить оправданням замкненості у власному просторі, відстороненості від природної потреби у спілкуванні. Людина сьогодні все менше ходить у гості, все менше витрачається на живе спілкування, підмінюючи його віртуальним. Спілкування набирає формальних ознак, а внутрішньо незадоволені люди виявляють не пояснений неспокій і шукають невластиві їм оригінальні шляхи реалізації власного «я» (сублімування в художній творчості всупереч відсутності задатків, екстремальні форми відпочинку з ризиком для життя).

Все перераховане вище сукупно веде до втрати колективізму, превалювання прагматизму, споживацьких настроїв та ідей, переважання у гуманістичному й демократичному суспільстві матеріального над духовним. Як наслідок – зміна ментальних настанов, утвердження песимістичних настроїв. Так, учителям сьогодні варто знати і про особливості національного менталітету різних представників народу України, і про національне переживання проблем, колективну та індивідуальну здатність мобілізуватися в несприятливому середовищі тощо.

Негативні ознаки часу виявляють себе і в сучасній школі. «Падіння авторитетів» – даність суспільного життя в Україні сьогодні – у свідомості учня викликає реальний відгук: зневажання державних святинь сепаратистами на Сході, руйнування пам'ятників політичним вождям, висвітлення «темних» сторінок біографії політиків, культурних діячів тощо та інші «відвертості» журналістики повертаються суспільству тим, що в очах пересічного учня втрачають авторитет об'єкти вічних цінностей. Батько

й мати, вчитель під впливом Інтернет-простору для молоді втрачають позиції носіїв інформації.

Усе окреслене викликає в індивідів дезорієнтацію в ієрархії цінностей [13], наслідком якої є неминуха криза уявлень, яка викликає в людей стан депресії, невизначеності в прийнятті рішень, відходу від соціальної та професійної активності. Однак від 51,22 % до 71,59 % педагогів усе ж сьогодні в Україні обирає професію за головним критерієм – любов до дитини [14], і це вселяє надію на те, що криза уявлень у педагогічному середовищі не буде такою руйнівною, як могла б.

Завдання, що стоять перед освітою і суспільством у цілому в ракурсі тенденцій цивілізаційного розвитку, самі по собі енерговитратні й складні. Сьогодні вкрай необхідно дати відповідь на питання, що впливають безпосередньо з умов існування цивілізації. Від успішного розв'язання цих питань залежить саме існування людства.

Завдання школи в ракурсі тенденцій цивілізаційного розвитку – *формувати* нове освітнє середовище – гуманне, демократичне, толерантне, полікультурне; духовний світ особи і суспільства на засадах добра; самостійність та внутрішню свободу, активну життєву позицію, відповідальність за власне життя самої дитини; *закріпити* нові стандарти поведінки, культури як самозбереження; *розвивати* нову людину, нове суспільство.

Одразу виникає запитання: яку нову людину, нове суспільство має продукувати освіта уже сьогодні? Відповідь однозначна: відповідальну за вчинки і дії перед майбутнім, з гуманним ставленням до інших, не-таких, з бажанням їх розуміти і визнавати право кожного на «іншість» усупереч законам сили та традиційним баченням, і – важливо – з ознаками одухотвореності.

Окреслимо ознаки сучасного освітнього процесу, який у майбутньому має призвести до глобальних ментальних змін:

- педагогіка – гуманістична;
- освітня ідеологія – людино (дитино) центризм;
- виховний ідеал – морально-етичний;
- спосіб навчання і виховання – інтелектуально-духовний;
- стиль педагогічного спілкування – демократичний;
- пріоритет – індивідуальність;
- педагогічна система – особистісно-орієнтована;
- функціональний підхід – компетентнісний.

Важлива роль в освітньому процесі відводиться педагогу як суб'єкту педагогічної дії. За І. А. Зязюном, узагальнений портрет суб'єкта педагогічної дії складають знання як гностичний складник – загальнокультурні та спеціальні (з предмета, психології, педагогіки), а також здібності – конструктивні (проективні), організаторські, комунікативні. Якщо перший складник є основою успішної педагогічної діяльності, то другий – основою досягнення високого рівня педагогічної майстерності [15].

За класифікацією акад. І. А. Зязюна, ключові компетентності педагога складають наступні:

- гностичні (система знань і умінь, що становлять основу професійної діяльності вчителя),
- конструктивні (інтелектуальне моделювання навчально-виховного процесу),
- організаторські (організація процесу учіння, самоорганізація діяльності вчителя),
- комунікативні (установлення контактів, здатність до емоційно-чуттєвого зараження, збудження інтересу, сприяння спільній діяльності) [16].

Доктор філософських наук К.В.Корсак на основі вивчення документів про освіту робить важливе узагальнення: «Рекомендації міжнародних політичних та освітніх організацій (ООН, ЮНЕСКО, ОЕСР, ЄС та ін.) свідчать про те, що лідери людства найбільш надії покладають не на науковців і технологів, а на вчителів і вихователів» [17]. Тому вчитель, щоб відповідати високим запитам суспільства, повинен багато працювати над собою, закладати та розвивати складові ключових та професійних компетентностей відповідно до вимог часу шляхом самоосвітньої діяльності, проходження навчання в закладі післядипломної педагогічної освіти. Нижче наводимо нові складові компетентностей вчителя як вимогу часу, які, на нашу думку, йому необхідно формувати для успішної професійної діяльності в сучасних умовах:

- гностична складова: етнокультурна, етнопсихологічна (знання про культуру, національний характер та менталітет представників полікультурного середовища – учасників глобалізації);
- конфліктологічна складова (знання про різновиди конфліктів, причини їх виникнення і вміння їм запобігати; про поведінку в екстремальних ситуаціях, кризи та посттравматичний синдром тощо);
- хронотопна складова (відчуття особливостей епохи і готовність діяти відповідно до них): екологічна, валеологічна, культурологічна, соціологічна, гендерна тощо;
- конструктивна складова (стратегічна спрямованість та реалізація тактичної мети з урахуванням нових гностичних складників).

К. В. Корсак небезпідставно вважає, що знання з сучасної педагогіки у рамках освітології (термін В. О. Огнев'юка), чи ноосферної освіти (термін російських дослідників, який пропонує ввести К. В. Корсак), необхідно «доповнити ще й теорією інформації, етологією (еволюційною психологією), нейромолекулярною біологією та іншими молодшими науками» [18]. Адже вчитель має бути готовим якнайширше використовувати позитивні фактори доби в сучасній школі і вміти протидіяти негативним.

Позитивні фактори доби в освітньому просторі – це, на нашу думку, використання можливостей Інтернету як засобу для отримання знань; інтелектуальна спрямованість учнів; формування полікультурної та особистісної толерантності на фоні національного відродження; індивідуалізація навчання та орієнтування на особистість; гуманізація освітнього простору та демократизація стосунків.

Негативні фактори доби в сучасній школі – це, на нашу думку, «падіння авторитетів», розбіжність між матеріальним і духовним вимірами людини, прагматизація суб'єктів освітнього процесу, збіднення

системи виховних впливів (унаслідок зміни суспільних формацій), духовне зубожіння; підміна виховання навчанням; Інтернет-простір як утеча від реальності, що в сукупності веде до кризи уявлень як негативно забарвленого емоційного стану.

Педагоги-майстри, наділені не тільки високим рівнем знань, умінь, а й здатністю до творчості, відчуттям смислу обраної професії, збагачені досвідом, одухотворені любов'ю до дитини, ведуть перед у професії. Складові професійної майстерності вчителя на цей час уже добре вивчені і мають свою ієрархію: психологічна складова – любов до дитини і готовність її розуміти; професійна – належний рівень знань з предмета та методики його викладання; комунікативна – уміння будувати комунікацію з учнем, батьками, колегами, членами суспільства; культурологічна – високий рівень загальної культури і вміння її утверджувати в інтересах суспільства; етична – високі моральні якості і дії з погляду добра; світоглядна – демократизм, гуманність, патріотизм і громадянськість, оптимізм тощо.

Та все ж головна ознака часу у вітчизняному освітньому просторі – компроміс двох стилів педагогічного спілкування (авторитарного та демократичного), двох педагогічних систем – авторитарної та гуманістичної, потребує належного вивчення та осмислення.

В основі авторитарної педагогіки – диктат учителя з посиленням контролем дисципліни, накопичення знань з перевагою інтелектуального начала над чуттєвим, недовіра до учня. В основі гуманістичної педагогіки – колективізм і співпраця, визнання індивідуальності і неповторності, цінності для суспільства кожного, врахування інтересів учня та сприйняття його таким, яким він є. Якщо перша система дій скерована на результат будь-яким шляхом, навіть ціною здоров'я дитини, то друга визнає, що цінним є сам шлях до знань, спілкування в колективі з позицій гуманності. Нерідко саме конфлікт двох педагогічних систем є причиною непорозумінь між педагогами, батьками, учнем та вчителем. Розв'язання цього – у визнанні демократичних основ педагогічного спілкування, переваг притаманної нам філософії серця, коли, за визнанням Г.Сковороди, світ пізнається через емоції. Про це ж каже І. А. Зязюн: «Будь-яке педагогічне рішення має зачіпати душу учня, його духовність, інтелект. Якщо ж дія педагога не враховує цих особливостей, то його праця лежить поза тією, що називається педагогічною, чи вчительською» [19].

З огляду на це варто звернутись до одухотвореного навчання, ідею якого сформовано психологом І. Д. Бехом: «Одухотворення – це встановлення суб'єктом зв'язку кожного окремого знання чи дії з вищою духовною цінністю і надання таким чином цим навчальним надбанням особистісної значущості» [20]. За умови коригуючої чи тьюторської участі вчителя, учень має надавати навчальному матеріалу вищого духовного сенсу, підпорядковувати навчання власній духовності – діяльнісній любові, добросовісності, безкорисливості, справедливості, вірності, великодушності, милосердю, чесності тощо. Очевидно, що тільки таке навчання дасть результат, пов'язаний з ви-

соким рівнем життєвої реалізації особистості, яка готова прислужитись суспільству в міру своїх обдарувань.

Освіта в Україні сьогодні обрала компетентнісну парадигму розвитку особистості. Проте ця парадигма сама собою ще не є універсальним засобом оптимізації, вона дає результат тільки у взаємодії з ідеями гуманістичної педагогіки, з інтелектуально-духовним способом виховання та навчання.

4. Результати дослідження

Вчитель у контексті європейського вибору України має відповідати характеристикам: демократ, гуманіст, оптиміст, національно свідом та суспільно і професійно активна особистість, новатор, професіонал високого рівня, одухотворена особистість. Головні зміни в свідомості вчителя стосуються зміни парадигми цінностей від авторитарних до демократичних.

5. Висновки

Завдань в освіті періоду євроінтеграції буде досягнуто, якщо компетентнісний підхід втілювати на основі ідей гуманізму та інтелектуально-духовної педагогіки з урахуванням реалій суспільної дійсності в Україні, зокрема змін у ієрархії особистісних та суспільних цінностей.

6. Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі

Отримані результати дають можливість у майбутньому здійснити компаративний аналіз постаті вчителя в Україні у діахронному та синхронному вимірах, а також вибудувати психолого-педагогічну модель українського вчителя на основі культурно-національного підґрунтя.

Література

1. Кремень, В. Філософія освіти XXI століття [Текст] / В. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2003. – № 1. – С. 6–16.
2. Зязюн, І. Система сукупних компетенцій і компетентностей у структурі педагогічної діяльності й дії вчителя [Текст] / І. Зязюн // Педагогіка і психологія. – 2014. – № 3. – С. 18–27.
3. Колесник, І. О. Постаць вчителя в освітньому просторі другої половини XIX-початку XX століття [Текст] / І. О. Колесник // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – 2014. – С. 72–75. – Режим доступу: http://eprints.ua.edu/3588/1/Kolesnyk_NZ_Vyp_30.pdf
4. Ничкало, Н. Професійний розвиток особистості: концептуальні засади і перспективи досліджень [Текст] / Н. Ничкало // Педагогіка і психологія. – 2015. – № 1. – С. 5–13.
5. Чоповський, В. Учитель в умовах державотворення України [Текст] / В. Чоповський // Педагогічна думка. – 2015. – № 3. – С. 3–9.
6. Андрущенко, В. Ціннісна невизначеність особистості та її подолання засобами освіти [Текст] / В. Андрущенко // Вища освіта України. – 2015. – № 3. – С. 5–13.
7. Бех, І. Феномен одухотворення навчального змісту як виховний засіб [Текст] / І. Бех // Педагогіка і психологія. – 2014. – № 2. – С. 47–51.
8. Кремень, В. Філософія освіти XXI століття [Текст] / В. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2003. – № 1. – С. 6–16.
9. Корсак, К. Потенціал ноопедагогіки в теоретичному забезпеченні освітології і діяльності освітніх систем [Текст] / К. Корсак // Шлях освіти. – 2013. – № 1. – С. 8–14.

10. Кремень, В. Філософія освіти XXI століття [Текст] / В. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2003. – № 1. – С. 6–7.

11. Кремень, В. Філософія освіти XXI століття [Текст] / В. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2003. – № 1. – С. 7.

12. Ходанич, Л. Психодіяльні і психоповедінкові стереотипи в дитячому фольклорі як засоби виховання [Текст]: наук.-прак. конф. / Л. Ходанич. – Соціально-педагогічні проблеми підготовки фахівців у вищих навчальних закладах. – Ужгород: Мистецька лінія, 2003. – 245 с.

13. Андрущенко, В. Ціннісна невизначеність особистості та її подолання засобами освіти [Текст] / В. Андрущенко // Вища освіта України. – 2015. – № 3. – С. 7.

14. Чоповський, В. Учитель в умовах державотворення України [Текст] / В. Чоповський // Педагогічна думка. – 2015. – № 3. – С. 5.

15. Зязюн, І. Система сукупних компетенцій і компетентностей у структурі педагогічної діяльності й дії вчителя [Текст] / І. Зязюн // Педагогіка і психологія. – 2014. – № 3. – С. 23.

16. Зязюн, І. Система сукупних компетенцій і компетентностей у структурі педагогічної діяльності й дії вчителя [Текст] / І. Зязюн // Педагогіка і психологія. – 2014. – № 3. – С. 23–25.

17. Корсак, К. Потенціал ноопедагогіки в теоретичному забезпеченні освітології і діяльності освітніх систем [Текст] / К. Корсак // Шлях освіти. – 2013. – № 1. – С. 8.

18. Корсак, К. Потенціал ноопедагогіки в теоретичному забезпеченні освітології і діяльності освітніх систем [Текст] / К. Корсак // Шлях освіти. – 2013. – № 1. – С. 9.

19. Зязюн, І. Система сукупних компетенцій і компетентностей у структурі педагогічної діяльності й дії вчителя [Текст] / І. Зязюн // Педагогіка і психологія. – 2014. – № 3. – С. 27.

20. Бех, І. Феномен одухотворення навчального змісту як виховний засіб [Текст] / І. Бех // Педагогіка і психологія. – 2014. – № 2. – С. 49.

References

1. Kremen', V. (2003). Filosofija osvity XXI st. [The Education Philosophy of XXI Century]. Pedagogika i psihologija, 1, 6–16.

2. Zjazjun, I. (2014). Sistema sukupnyx kompetencij i kompetentnostej u strukturi pedagogichnoji dijial'nosti j dij' vchytelja [The System of Cumulative Competencies in the Structure of Pedagogical Activity and Teacher's Action]. Pedagogika i psihologija, 3, 18–27.

3. Kolesnyk, I. (2014). Postat' vchytelja v osvith'omu prostori drugoi polovyny XIX – pochatku XX st. [A Figure of a Teacher in the Educational Environment in the second half of the XIX century and the beginning of the XX century]. Naukovi zapiski Nacional'nogo universitetu «Ostroz'ka akademija», 72–75. Available at: http://eprints.oa.edu.ua/3588/1/Kolesnyk_NZ_Vyp_30.pdf

4. Nychkalo, N. (2015). Profesijnij rozvytok osobystosti: konceptual'ni zasady i perspektyvy doslidzhen' [Professional development of a personality: conceptual basis and perspective trend sinresearch]. Pedagogika i psihologija, 1, 5–13.

5. Chopovskyj, V. (2015). Uchytel' v umovax derzhavotvorennya Ukrainy [A Teacher in the Time of State Formation in Ukraine]. Pedagogichna dumka, 3, 3–9.

6. Andrushcenko, V. (2015). Cinnisna nevyznatsenist' osobystosti ta jiji podolann'a zasobamy osvity [Value uncertainty of personality and how to overcome it by means of education]. Vyscha osvita Ukrainy, 3, 5–13.

7. Bech, I. (2014). Fenomen oduxotvorennya navchal'nogo zmistu yak vychovnyj zasib [Phenomenon of Educational Content Spiritualization as Means of Upbringing]. Pedagogika i psihologija, 2, 47–51.

8. Kremen', V. (2003). Filosofija osvity XXI st. [The Education Philosophy of XXI Century]. Pedagogika i psihologija, 1, 6–16.

9. Korsak, K. (2013). Potencial noopedagogiky v teoretychnomu zabezpechenni osvitolodij' i dijial'nosti osvitnix system [The Potencies of Noo-pedagogy in the Theoretical Provision of Education and Educational Systems]. Shljach osvity, 1, 8–14.

10. Kremen', V. (2003). Filosofija osvity XXI st. [The Education Philosophy of XXI Century]. Pedagogika i psihologija, 1, 6–7.

11. Kremen', V. (2003). Filosofija osvity XXI st. [The Education Philosophy of XXI Century]. Pedagogika i psihologija, 1, 7.

12. Khodanych, L. (2003). Psychodijal'ni i psychopovedinkovi stereotypy v dyt'atichomu folklori jak zasoby vychovann'a [Psychoactive and psychobehaved stereotypes in children's folklore as the means of education]. Socialno-pedahohitchni problemy pidhotovky fachivciv u vychtchych navchal'nyx zakladach. Uzhorod: Mystetska linija, 245.

13. Andrushcenko, V. (2015). Cinnisna nevyznatsenist' osobystosti ta jiji podolann'a zasobamy osvity [Value uncertainty of personality and how to overcome it by means of education]. Vyscha osvita Ukrainy, 3, 7.

14. Chopovskyj, V. (2015). Uchytel' v umovax derzhavotvorennya Ukrainy [A Teacher in the Time of State Formation in Ukraine]. Pedagogichna dumka, 3, 5.

15. Zjazjun, I. (2014). Sistema sukupnyx kompetencij i kompetentnostej u strukturi pedagogichnoji dijial'nosti j dij' vchytelja [The System of Cumulative Competencies in the Structure of Pedagogical Activity and Teacher's Action]. Pedagogika i psihologija, 3, 23.

16. Zjazjun, I. (2014). Sistemasukupnyxkompetencij i kompetentnostej u strukturipedagogichnoji dijial'nosti j dij' vchytelja [The System of Cumulative Competencies in the Structure of Pedagogical Activity and Teacher's Action]. Pedagogika i psihologija, 3, 23–25.

17. Korsak, K. (2013). Potencial noopedagogiky v teoretychnomu zabezpechenni osvitolodiji i dijial'nosti osvitnix system [The Potencies of Noo-pedagogy in the Theoretical Provision of Education and Educational Systems]. Shljach osvity, 1, 8.

18. Korsak, K. (2013). Potencial noopedagogiky v teoretychnomu zabezpechenni osvitolodij' i dijial'nosti osvitnix system [The Potencies of Noo-pedagogy in the Theoretical Provision of Education and Educational Systems]. Shljach osvity, 1, 9.

19. Zjazjun, I. (2014). Sistema sukupnyx kompetencij i kompetentnostej u strukturi pedagogichnoji dijial'nosti j dij' vchytelja [The System of Cumulative Competencies in the Structure of Pedagogical Activity and Teacher's Action]. Pedagogika i psihologija, 3, 27.

20. Bech, I. (2014). Fenomen oduxotvorennya navchal'nogo zmistu yak vychovnyj zasib [Phenomenon of Educational Content Spiritualization as Means of Upbringing]. Pedagogika i psihologija, 2, 49.

*Рекомендовано до публікації д-р пед. наук Товканець Г. В.
Дата надходження рукопису 23.10.2015*

Ходанич Лідія Петрівна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки та психології, Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти, вул. Волошина 35, м. Ужгород, Україна, 88000
E-mail: khodanich@ukr.net